

Comunicació
EL MUSEU
DIOCESÀ
DE LLEIDA:
UNA HISTÒRIA
RETROSPECTIVA

8

Per Carme Berlabé

Amb motiu de l'exposició «Pulchra», commemorativa del centenari de la fundació del Museu Diocesà de Lleida (1893-1993), ha pres novament relleu la figura del bisbe Messeguer que tant destacà en el panorama cultural i artístic de la nostra ciutat, en ésser el fundador del Museu Diocesà, i alhora el promotor del nou edifici del seminari, avui seu de la Universitat de Lleida. Per tant, no podem abordar la història del Museu Diocesà de Lleida sense incidir en la figura d'aquell qui en fou el fundador, alhora que gran benefactor: el bisbe Josep Messeguer i Costa. Fou aquest personatge, nascut a Vallibona (País Valencià) el 9 de novembre de 1843, un clar exemple de formació intel·lectual i vocació pastoral; estudià a Barcelona al costat del seu oncle, el bisbe Costa i Borràs, que ocupà anteriorment la mitra de Lleida; sembla que durant l'estada d'aquest bisbe a Lleida, el jove Messeguer residí a la nostra ciutat, juntament amb la seva mare. També cursà estudis a Tarragona, Tortosa i València i es doctorà en teologia i cànons al seminari valencià. Durant el període 1860-1868 fou catedràtic, successivament, al seminaris de Tortosa i Tarragona. El 1868 fou nomenat secretari de cambra del bisbe d'Oviedo, Benito Sanz y Forés, i el 9 de març de 1874 es llicencià en dret civil i canònic a la universitat d'aquesta capital. Assolí la canongia de la catedral d'Oviedo el 24 de juny de 1875. Traslladat Sanz y Forés des d'Oviedo a la metropolitana de Valladolid, l'any 1882, Messeguer fou immediatament nomenat secretari de cambra i govern del nou arquebisbe, canonge de la catedral de Valladolid i, al novembre d'aquell mateix any, arxiprest. Posteriorment se li atorgà la dignitat de degà. L'any 1889 li arribà el nomenament com a bisbe de Lleida. La consagració tingué lloc a Valladolid, el 10 de març de 1890, de mans de l'aleshores arquebisbe de Sevilla, Benito Sanz y Forés. A Lleida la presa de possessió del càrrec es féu per procurador el 15 d'abril de 1890, i quatre dies després entrà solemnement a la ciutat per ocupar *de facto* la mitra. L'any 1905 rebé el nomenament d'arquebisbe de Granada, dignitat que ocupà fins a la seva mort, l'any 1920.¹

Després d'aquesta breu però densa biografia, en què tan sols hem destacat aspectes puntuals, cal advertir que la trajectòria del nostre bisbe està estretament lligada a la persona d'un eclesiàstic eminent: el cardenal Benito Sanz y Forés. En efecte, aquest il·lustre valencià, nat a Gandia el 21 de març de 1828, fou, de bell antuvi, el valedor del bisbe Messeguer. Bisbe d'Oviedo (1868-1881), nomenat per Isabel II abans de la revolució, secretari de l'episcopat espanyol al concili Vaticà I (1869), on féu un destacat paper malgrat la seva joventut,² arquebisbe de Valladolid (1882-1889), arquebisbe de Sevilla (1889-1892), i assolí, l'any 1893 i fins al 1905, en què li arribà la mort a Madrid, la dignitat cardenalícia a la mateixa metropolitana de Sevilla.³ D'aquest esdeveniment se'n fa ressò el *Diario de Lérida* del 21 de gener de 1893 en un escrit intítulat «El Cardenal Sanz y Forés».⁴ Fou aquest un home de reconeguda vàlua intel·lectual i protagonista destacat de l'església espanyola després de la Restauració. Mentre ocupà la mitra d'Oviedo, promogué la construcció de la basílica de Covadonga, fet que cal encabir dins el context de les nombroses manifestacions de caire religiós i nacionalista que proliferaren durant el període de la Restauració. En efecte, l'erecció del nou santuari, d'estil neoromànic, sota els auspicis de l'arquitecte valencià Frederic Aparici i Soriano, fou una de les expressions més significatives d'aquesta apoteosi patriòtica i religiosa.⁵

Dins d'aquest context ideològic de caire restauracionista, tingué a Catalunya connotacions semblants la restauració del monestir de Ripoll, sota el pontificat del bisbe Morgades.⁶

No fou, però, Covadonga l'única obra que promogué Benito Sanz; féu construir a Valladolid la torre de la catedral i endegà la construcció del nou seminari.⁷ És cabdal, doncs, fixar la nostra atenció en la trajectòria eclesiàstica, política i social de Benito Sanz y Forés per comprendre i contextualitzar correctament les línies d'actuació del bisbe Messeguer al capdavant de la nostra diòcesi, producte, en definitiva, de la seva formació al llarg de vint-i-dos anys al costat d'aquell il·lustre prelat. Si tenim en compte que el nostre bisbe participà activament en les empreses de Sanz y Forés, tals com la reconstrucció de Covadonga o les obres de la catedral i el seminari de Valladolid, no ens ha d'estranyar que l'any 1893, tres després d'ocupar la mitra, hagués aconseguit, tot i

seguint un nou pla de demarcacions parroquials, la restitució i restauració -que implicà també la substitució de gairebé totes les columnes de l'absis, ingressant després al Museu Diocesà alguns dels capitells substituïts- de la històrica parròquia de Sant Martí,⁸ endegat la construcció del nou seminari -que culminà el 29 d'octubre de l'any següent- i fundat el Museu Diocesà o *Museo del Seminario*, tal i com el mateix bisbe l'anomenava, fundació que tingué lloc en solemne acte el 8 de març de 1893.⁹

Cal afegir, però, que l'estreta relació entre Sanz y Forés i Messeguer continuà malgrat que l'any 1889 ambdós prelats reberen destins diferents: Sevilla el primer i Lleida el nostre bisbe. El mes d'octubre de 1895, sent propera la mort de l'aleshores cardenal, el bisbe Messeguer viatjà per darrer cop al seu costat, segons recullen les actes capitulars de 31 d'octubre de 1895. La mort del cardenal esdevingué l'1 de novembre. L'1 de desembre del mateix any les actes capitulars recullen la voluntat del bisbe de fer-se càrrec de les despeses originades a Lleida amb motiu de les honres fúnebres del cardenal.

El bisbe Messeguer aplegà, doncs, un doble bagatge; d'una banda la seva formació al costat de l'il·lustre cardenal, i de l'altra el fet de connectar amb tota l'esfera cultural que, sota el soli de la Renaixença catalana, aplegà a la nostra ciutat un elenc de personatges -Pleyan de Porta, Roca Florejachs, entre altres, alguns més lletraferits que intel·lectuals-, els quals, insuflats d'aquest esperit romàntic de recuperació del patrimoni artístic -en especial pel que fa a l'època medieval- revifaven, a través de determinades institucions i entitats -Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos, Ateneo Leridano, Academia Bibliográfico-Mariana, entre altres- l'activitat cultural durant els darrers anys de la Lleida vuitcentista.¹⁰ Al si d'aquest terreny cultural fèrtil i adobat fructificà fàcilment la iniciativa museística del bisbe Messeguer. Hem d'advertir, però, que el bisbe no féu més que seguir l'exemple endegat pel bisbe Morgades,¹¹ fundador del Museu Episcopal de Vic.

Quant a la ubicació i el desenvolupament del museu, cal dir que fins al 1895 estigué situat a l'edifici del seminari, a la sala de la biblioteca, instal·lat a partir d'aquell any als baixos de l'edifici;¹² aquesta dada és prou significativa per evidenciar el creixement del nou museu, que sota la supervisió personal del bisbe Messeguer anà nodrint-se progressivament de valuoses peces d'arreu de la diòcesi. Importància cabdal en aquest recull tingué la primera visita pastoral que efectuà el bisbe els anys 1890-91, immediatament després d'accedir a la mitra -com també ho féu el bisbe Morgades-, a través de la qual prengué contacte amb la diòcesi i amb el seu patrimoni. A aquesta visita pastoral en succeïren d'altres que permeteren al bisbe detectar i aplegar els diversos objectes que romanien oblidats a les sagristies. Cal esmentar, a títol d'exemple, algunes de les cartes que el prelat adreçà al president del capítol de Lleida per tal de sol·licitar diferents objectes de la catedral als efectes de integrar-los al museu. És ben representativa la carta de 2 de març de 1894 en la qual el bisbe demana les imatges dels apòstols procedents de la porta del mateix nom, a la Seu Vella, en els termes que transcrivim: “[...] *se sirva facilitarme las estatuas de los Santos Apóstoles que al hacer la Visita de la Catedral vi retiradas en los almacenes de la carpintería, sin destino alguno*”. Sabem que aquestes imatges ingressaren al museu l'any 1897 i es catalogaren aleshores amb els números 172 a 183. Digna d'interès és la carta de 3 d'octubre de 1895 en què el bisbe reclama “*unos hierros que hay en la Catedral arrinconados sin uso alguno*”. En aquesta mateixa carta explica el bisbe que la sol·licitud es formula “*con objeto de que los alumnos de la clase de Arqueología Sagrada aprendan a distinguir los objetos artísticos y se abstengan de cometer los inexplicables estropicios que por ignorancia se cometen en algunas parroquias*”. En la missiva de 14 d'octubre de 1896 sol·licita les columnes de jaspi procedents de la Seu Vella que es trobaven a la catedral -concretament al darrere de la part d'accés a l'arxiu-, un brasero de metall en ús, que el propi bisbe s'ofereix a restituir, i “*una bandeja rota de madera qua andaba por los cajones de la sacristía, y algún pergamino o libro que no fuese necesario en el archivo*”. Alhora, es ratifica en els objectius de la carta anterior, “*no proponiéndome otra cosa más que la ilustración de los jóvenes seminaristas, para lo que ya he reunido algunos objetos de varias procedencias*”. Les actes capitulars d'aquest mateix dia recullen la sol·licitud del bisbe i l'acord, per unanimitat, de lliurar al museu, en règim de dipòsit, les columnes de jaspi, “*un plato de madera roto en tres pedazos, trabajo árabe llamado de San Valero*” i un brasero de ferro. En aquesta mateixa acta es fa esment també de les peces que fins aquell dia s'havien dipositat al museu: “*dos hacheros antiguos de hierro, dos romanas con sus pilones y un gancho, un cantarillo y unas tigeras (sic) grandes, todo de hierro en unión del diseño y dibujo de esta catedral*”. En una altra carta, de 12 de juliol de 1898, el bisbe demana al capítol “*una piedra labrada, fragmento de una cruz hallada en Montagut, para el Museo del Seminario*”.

És ben palesa en aquestes cartes la voluntat pedagògica del bisbe Messeguer, que, seguint la línia endegada

pel bisbe Morgades –de la qual la figura més representativa és el que fou conservador del Museu de Vic, Mossèn Josep Gudiol–, intentava conjuminar l'estudi de l'arqueologia sagrada i la formació dels seminaristes amb la tasca de preservació del patrimoni artístic.¹⁴

El museu es conformà seguint l'esquema de les col·leccions de gabinet que aplegaren alguns il·lustrats del segle XVIII, com és el cas del pare Pascual, que al monestir de les Avellanes reuní tot un arrelplec de manuscrits, medalles, monedes, camafeus, làpides i peces d'història natural, o el del canonge tarragoní Ramon Foguet i Foraster, que reuní igualment una considerable col·lecció de monedes, medalles i diversos objectes romans. Ambues col·leccions es dispersaren amb l'exclaustració de l'any 1835.¹⁵ Aquesta exclaustració fou, en certa manera, la causa de la creació dels museus arqueològics, essent peoner en aquest sentit el *Museo de Antigüedades* de Barcelona, sota la gestió de Pròsper Bofarull, endegada el mateix any 1835.¹⁶ L'inspirador del nostre Museu Diocesà fou, però, com ja hem apuntat més amunt, el bisbe Morgades i la creació del Museu Episcopal de Vic, que prengué carta de naturalesa i principi d'identitat a través de la publicació d'una circular de 10 de juliol de 1889 on s'anunciava la immediata fundació del museu i els seus objectius, a saber: salvar el patrimoni artístic de mercaders cobdiciosos¹⁷ –en aquest sentit potser podríem parlar d'una lluita d'interessos arqueològics *versus* diocesans, que contraposaria els corrents museístics noucentistes– i mostrar a les properes generacions la història gloriosa del país a través de les riqueses artístiques. El Museu de Vic, com després el de Lleida, s'instal·là aquell mateix any a les dependències de la biblioteca i fou oficialment inaugurat el juliol de 1891. Tan sols dos anys de diferència separen la fundació d'ambdós museus, ubicats en seus provisionals i endegats de forma gairebé precipitada; sens dubte una de les raons que impulsaren el bisbe Morgades fou, com hem esmentat més amunt, aquesta mateixa preocupació per salvaguardar el patrimoni diocesà de la dèria dels col·leccionistes; sospitem, però, que l'entusiasme del bisbe Morgades i l'afany recaptador del seu lloctinent artístic, mossèn Josep Gudiol, aleshores seminarista, li feren témer que les joies artístiques de la nostra diòcesi anessin a engrossar els fons del Museu Episcopal de Vic, com és el cas del retaule de la Pietat de Castelló de Farfanya,¹⁸ que fou traslladat a Vic entre el 1891 i el 1893, abans de la fundació del museu de Lleida. Si aquest museu hagués estat inaugurat, i sense tenir en compte la virulència de la guerra civil a les nostres terres, de ben segur que avui hi podríem admirar aquest valuós retaule. Amb aquesta reflexió no pretenem evidenciar cap mena de rivalitat o competència entre ambdós bisbes, units d'altra banda per una ferma amistat –no hem d'oblidar que el que el bisbe Morgades oficià la Missa inaugural del nou seminari, el 29 d'octubre de 1894, i que fins i tot donà al flamant museu lleidatà, entre altres objectes, uns fragments escultòrics procedents del monestir de Ripoll–¹⁹, sinó que més aviat cal afegir als propòsits fundacionals del bisbe Messeguer una mesura preventiva o cautelar per evitar interferències de diòcesis alienes.

El museu s'anà engrandint progressivament mercès a la incorporació de peces en dipòsit, com les cedides pel Capítol, suara esmentades, donacions de particulars, recaptacions diocesanes, prèvia sol·licitud del bisbe –algunes de les quals comportaren una compensació econòmica– o els objectes artístics en desús, tramesos pels rectors de les parròquies de la diòcesi. L'any 1902 el vice-rector del seminari, Ceferí Escolà, fundà una beca –que s'hauria de proveir per oposició– per dotar el Museu d'un conservador. Aquell mateix any el Museu concorregué a l'Exposició de Arte Antiquo celebrada a Barcelona, on va estar guardonat amb diploma d'honor. L'any 1908, quan la diòcesi estava governada per un altre bisbe, Martí Ruano –Messeguer ocupava l'arquebisbat de Granada–, nombroses peces lleidatanes figuraren a l'Exposició de Arte Retrospectivo de Saragossa mereixedores, en aquest cas, del Gran Premi. L'any 1919, aquest cop sota el pontificat del bisbe Miralles, l'Institut d'Estudis Catalans adjudicà al Museu Diocesà –aleshores ja s'utilitzava aquesta denominació– el premi de 1.500 pessetes del concurs anual de museus pel treball sobre la història, contingut i organització del Museu, realitzat pel conservador Enric Mogues, una part del qual es publicà per parts a la revista *Esperanza*, editada pel seminari de Lleida. L'import d'aquesta dotació econòmica, tal i com preveïen les bases del concurs, es destinà íntegrament a la redistribució de la planta baixa del seminari, per tal d'habilitar millor les peces museístiques, segons projecte de l'arquitecte Joan Bergós i Massó.²⁰

El museu, malgrat que no mantenia un horari massa flexible d'obertura i tancament per al públic,²¹ era un ens visitable, i fins i tot, durant els dies de la Festa Major de Sant Anastasi (11 de maig) romania obert amb caràcter permanent, per tal de facilitar als lleidatans el gaudi d'un patrimoni que no els era pas aliè.²²

L'any 1926 ja es fa esment de l'encàrrec, per part del bisbe Miralles, de confeccionar un catàleg del museu.²³

El projecte culminà amb la relació i descripció de la majoria de les peces del museu, publicada, també per parts, a la revista *Esperanza* durant els anys 1934-36. Aquesta tasca no es féu amb la cura i l'exhaustivitat que cabia esperar i, per aquesta raó, la procedència de moltes de les peces del nostre museu és, encara avui, una incògnita per desvetllar. D'altra banda, el desgavell, la dispersió i la destrucció de gran part de l'arxiu diocesà durant la guerra civil ha dificultat considerablement la nostra tasca de recerca.

L'any 1929 el *Museo del Seminario* comparegué a l'Exposició Universal de Barcelona amb una nombrosa i reixida selecció d'obres mestres, quaranta en total, testimonis més que representatius de l'esplendor artístic de les nostres terres.²⁴

El Museu Diocesà estava, doncs, totalment integrat en el teixit museístic de la Lleida dels anys trenta, configurat també pel Museu d'Art, creat l'any 1915, que integrava així mateix el Museu Arqueològic, reunits en un únic espai. Ambdós fons s'aplegaren mercès a la fusió de les dues donacions que féu el pintor Jaume Morera, d'obres procedents d'altres pintors pensionats per la Diputació, així com de dipòsits del Prado i del Museu Arqueològic, que tingué el seu origen en el Museo de Antigüedades, creat l'any 1864 per la Comisión Provincial de Monumentos i constituït per peces arqueològiques i d'escultura medieval procedents, majoritàriament, de les despulles de la Seu Vella, i que ingressaren –la majoria– com a donatius de particulars, ja que la institució no podia finançar una política d'adquisicions.²⁵

La guerra civil fou el botxí que assestà al nostre museu el cop de gràcia que condicionà la seva futura trajectòria. Els primers dies de la contesa bèl·lica patí l'atac de grups enardits que hi ocasionaren greus destrosses;²⁶ les peces, en estat fragmentari la majoria, foren traslladades al Museu Morera –nom que rebé, des del 1924, el Museu d'Art abans esmentat–, anomenat aleshores Museu del Poble,²⁷ ubicat a l'antic Hospital de Santa Maria en convertir-se el seminari en seu del POUM.²⁸

Un cop presa la ciutat de Lleida per l'exèrcit franquista, el mes d'abril de 1938, es trobaren, entre les nombroses peces artístiques que s'aplegaren durant els anys 1936 i 1937, sota la supervisió de Salvador Roca i Lletjós, que fou director del Museu del Poble, les obres del Museu Diocesà repartides en els dos dipòsits artístics que havia habilitat a la ciutat l'Administració republicana: l'edifici de l'antic Hospital de Santa Maria i l'ermita de Butsenit. El Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional, organisme aleshores competent, com el seu nom indica, en matèria artística i de patrimoni, procedí al trasllat de les obres des de Butsenit al palau episcopal i des d'allí al Museu Morera. Un cop centralitzades, les obres peregrinaren a l'església del Carmen de Saragossa, d'on retornaren entre els anys 1939-41. El retorn de les peces es commemorà l'any 1941, malgrat que algunes varen romandre a l'església del Carmen fins al 1943 amb una exposició, el Salón del Arte Antiguo Leridano, que tingué lloc a l'antic Hospital de Santa Maria durant la setmana del 26 d'octubre al 2 de novembre. El Museu Diocesà concorregué a la mostra amb 23 de les 116 peces que s'exposaren en total.²⁹

L'any 1943 comença un nou episodi per a la història del nostre museu, amb la instal·lació de les peces novament al seminari. La desfeta bèl·lica, que causà greus destrosses als fons diocesans, possibilità també l'engrandiment quantitatiu d'aquests fons, amb la incorporació de nombroses peces procedents del Museu Arqueològic, com el grup escultòric de l'*Anunciata*, que flanquejava la porta del mateix nom a la Seu Vella; de parròquies de la diòcesi que dipositaren els seus tresors al Museu del Poble, l'any 1936 (com és el cas del retaule de Santa Llúcia i Sant Nicolau, originari de l'església de Santa Maria de Castelló de Farfanya), o de peces retrobades pel Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional, moltes de les quals romanien encara *in situ*.

La història d'aquesta nova etapa del Museu Diocesà no és, però, tan atzarosa, tot i que està marcada per la incertesa; podríem dir, per cloure, que el Museu Diocesà és, encara avui, l'assignatura pendent de les institucions lleidatanes.³⁰

- ¹ *Boletín Oficial Eclesiástico de la Diócesis de Lérida*, abril 1890, núm. 588, pàg. 430-431; *Diccionari Biogràfic*, III, Barcelona, Albertí, pàg. 168.
- ² AUBERT, R., *Pío IX y su época*, València, Edicep, col. «Historia de la Iglesia de los orígenes a nuestros días», pàg. 661.
- ³ Diversos autors, *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, IV, Madrid, Instituto Enrique Flórez, 1975, pàg. 2382.
- ⁴ Pàg. 1-2.
- ⁵ Hom pot consultar, entre altres, ARTOLA, M. *et alii*, *La España de la Restauración. Política, economía, legislación y cultura*. Coloquio de Segovia sobre Historia Contemporánea de España, dirigit per M. Tuñón de Lara, Madrid, Siglo XXI, 1985, pàg. 94-95. Vull expressar el meu agraïment a Antonieta Jarné, professora de la Universitat de Lleida, per haver-me facilitat bibliografia especialitzada sobre la restauració borbònica.
- ⁶ Vegeu al respecte VILA, F., «Textos antihistoricistes en el debat arquitectònic de la Catalunya del darrer quart del segle XIX» a *Actas V Congreso Español de Historia del Arte*, II, Barcelona, Ediciones Marzo 80-Manuel Company editors, 1986, pàg. 103-104.
- ⁷ Diversos autors, *Diccionari*, *Op. Cit.*, pàg. 2382.
- ⁸ La notícia apareix recollida a *Diari de Lleida*, dies 29-1-1893, pàg. 1-3; també a *Boletín*, *Op. Cit.*, 25 de juny de 1893, t. III, núm. 12, pàg. 230-232.
- ⁹ *Boletín*, *Op. Cit.*, 15 de març de 1893, t. III, núm. 6, pàg. 137-143; *ibid* 7 de novembre de 1894, t. IV, pàg. 429-438.
- ¹⁰ Podeu consultar l'estudi de MANGUES, A., «Lluís Roca i Florejachs; de la memòria o l'inefable el va temptar» a *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*, Lleida, Pagès Editors, 1991, pàg. 369-375, on s'aporta la bibliografia bàsica d'aquest període històric.
- ¹¹ Per a la figura del bisbe Morgades hom pot consultar la tesi doctoral (de publicació recent) de FIGUEROLA, J., *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*.
- ¹² BERLABÉ, C., FITÉ, F., «El Museu Diocesà de Lleida i la Guerra Civil» a *I Congrés d'Història de l'església catalana des dels orígens fins ara*, Actes II, Solsona, 1993, pàg. 558.
- ¹³ Actes Capitulars, núm. 16, prestatgeria 3, Secció Actes, Arxiu Capitulars de Lleida.
- ¹⁴ Vegeu al respecte BARRAL i ALTET, X., «Catolicisme i nacionalisme el primer manual català d'arqueologia» a *Quaderns d'Estudis Medievals*, vol. 4, núm. 23-24, abril 1988, pàg. 7-21. *Ibid* MANENT, R., *L'arqueologia a Catalunya*, Barcelona, Destino, 1988, pàg. 42-76.
- ¹⁵ GROS, M. dels S., «Notes per a la història dels museus eclesiàstics de Catalunya», a *Thesaurus*, Barcelona, Fundació Caixa de Catalunya, 1985, pàg. 65.
- ¹⁶ ELIAS DE MOLINS, A., *Catálogo del Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona*, Barcelona, Imprenta Barcelonesa, 1988, pàg. V-VI.
- ¹⁷ GROS, M. dels S., *Op. Cit.*, pàg. 69.
- ¹⁸ Vegeu BERLABÉ, C., «Una empresa artística dels comtes d'Urgell: l'església de Santa Maria de Castelló de Farfanya (Noguera)» a *I Congrés d'història de l'Església catalana*, *Op. Cit.*, pàg. 574-577, nota 32.
- ¹⁹ *Boletín*, *Op. Cit.*, 7 de desembre de 1894, pàg. 435.
- ²⁰ *Anuario Eclesiástico 1926*, Barcelona, Llibreria Subirana, pàg. 191-192; FUSTÉ, J., «Historial del Museo» a *Esperanza. Revista mensual del Seminario Ilerdense*, Lleida, 25 febrer 1921, pàg. 31.
- ²¹ Es podia visitar els dijous i diumenges d'onze a dotze i de la una fins a les dues de la tarda; FUSTÉ, J., *El Museu Arqueològic de la Diòcesi de Lleida*, Lleida, Impremta Mariana, 1925, pàg. 25.
- ²² *Anuario*, *Op. Cit.*, pàg. 192.
- ²³ Supra
- ²⁴ ARMENGOL, P., «El Museo Arqueológico del Seminario de Lérida en la Exposición de Barcelona» a *Esperanza*, *Op. Cit.*, Lleida, 25 maig 1929, pàg. 109-111; 25 juny 1929, pàg. 133-135; 25 juliol 1929, pàg. 160-161; 25 agost 1929, pàg. 181-182; 25 setembre 1929, pàg. 207-208; 25 octubre 1929, pàg. 229-230; 25 novembre 1929, pàg. 249-252.
- ²⁵ Vegeu, entre altres, SERRA, E., «Els Museus de Lleida» a *Vida Lleidatana*, núm. 98, 1 agost 1930, pàg. 239-241 i núm. 99, 16 agost 1930, pàg. 256-258.
- ²⁶ Malgrat que gairebé totes les peces destruïdes s'han pogut recompondre, hem de lamentar pèrdues irreparables, com la desaparició de la col·lecció de numismàtica. Vegeu «Segundo informe sobre la ciudad de Lérida» (mecanografiat) de 5 de maig de 1938, recollit per BERLABÉ, C., FITÉ, F. a «El Museu Diocesà de Lleida i la guerra civil» a *I Congrés de l'església catalana*, *Op. Cit.*, pàg. 559.
- ²⁷ BERLABÉ, C., FITÉ, F., *Op. Cit.*

²⁸ VIOLA GONZÁLEZ, R., *El martirio de una Iglesia*, Lleida, Bisbat de Lleida, 1981, pàg. 162; BASSEGODA NONELL, J., *Arquitectura profanada*, Barcelona, ed. Mare Nostrum, 1990, pàg. 113 (col. «Cataluña Prisionera»).

²⁹ BERLABÉ, C., FITÉ, F., *Op. Cit.*, pàg. 561.

³⁰ Per a la història del Museu Diocesà es poden consultar també els estudis puntuals de TARRAGONA, J. (cal lloar la tasca i dedicació d'aquest autor, responsable dels fons del museu), «El Museu Diocesà i la Seu Vella» a *Congrés de la Seu Vella*, *Op. Cit.*, pàg. 19-20; PUIG, I., «El Museu Diocesà de Lleida. Un recorregut històric» a *Museu Diocesà de Lleida 1893-1993*. Catàleg exposició «Pulchra», Lleida, Edició del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1993, pàg. 24-33, excel·lent treball de divulgació que aporta una síntesis històrica de la museografia catalana, i el treball de l'autora, «Josep Messeguer i Costa, perfil d'un bisbe humanista dels albars del segle XX» a *Ressò de Ponent*, núm. 118, Lleida, abril 1994, pàg. 32-38. Per a l'estudi específic de les obres del Museu Diocesà hom pot consultar el catàleg d'aquest museu i alhora de l'exposició «Pulchra», *Op. Cit.*, i algunes de les nombroses publicacions de la Dra. FRANCESCA ESPAÑOL, capdavantera indiscutible dels estudis i recerques de gran part de les peces que integren el fons medieval del museu, algunes de les quals apareixen revisades i documentades, entre altres obres d'aquesta autora que per qüestions d'espai no esmentarem aquí, com «El Mestre del Frontal de Santa Tecla i l'escultura romànica tardana a la Catalunya Nova» (1968), *Quaderns d'Estudis Medievals*, IV, núm. 23, 24, Barcelona, 1988; «Un púlpito gòtico de la catedral de Lleida en la obra del escultor Jordi Safont» a *Boletín del Museo e Instituto Carmón A. nar*, XL, 1990; el seu darrer llibre publicat, *Guillem Seguer de Montblanc. Un mestre trescentista, escultor, pintor, arquitecte*, Montblanc, Consell Comarcal de la Conca de Barberà, 1994, i el llibre que pròximament li editarà la Universitat de Lleida, *El escultor Bartomeu de Robio y Lleida. Un eco de la plástica toscana en Catalunya*, col·lecció «Estudi General», núm. 2.